

Департамент культури, туризму, національностей та релігій
Запорізької обласної державної адміністрації
Комунальний заклад "Запорізька обласна бібліотека для дітей "Юний читач"
Запорізької обласної ради

І "Енеїди" владний сміх...

**До 250-річчя від дня народження українського
поета і драматурга Івана Котляревського**

Сценарії заходів

Запоріжжя

2019

І "Енеїди владний сміх...": До 250-річчя від дня народження українського поета і драматурга Івана Котляревського / Сценарії заходів / укладач Н. Б. Гвоздик; Запорізька обласна бібліотека для дітей "Юний читач". – Запоріжжя, 2019. – 16 с.

Матеріал містить інформацію про життєвий та творчий шлях відомого українського письменника Івана Петровича Котляревського та сценарії заходів за його творчістю. Присвячений 250-річчю від дня народження письменника.

Розраховано на бібліотечних фахівців та широке коло читачів.

Укладач

Гвоздик Н. Б.

Редагування

та комп'ютерна верстка

Веселова Л. Г.

Відповідальна за випуск

Данилова Л. В.

Світове письменство знає чимало травестійних "енеїд", але тільки українська "Енеїда" Котляревського має самостійну й оригінальну вартість...

Секрет її довговічності – в іскрометному гуморі, у майстерному використанні лексичних багатств української мови..."

Альфред Єнсен, шведський учений

Наприкінці XVIII століття в Європі почав ширитись новий напрям у літературі й культурі, коли науковці та філологи різних країн стали цікавитись народною мовою і фольклором та досліджувати своє минуле. Цей літературний "Ренесанс" зрештою докотився і до Російської імперії, де зародилась доба українського національного відродження. Пожвавлення української національної літератури збіглося з розквітом творчості видатного українського письменника І. Котляревського, громадського діяча, першого класика нової української драматургії та "батька нової української літератури", автора поеми "Енеїда", що ознаменувала початок становлення української літературної мови.

Сюжет був узятий з однойменної поеми Вергілія, але зміст виявився абсолютно іншим. Латинський оригінал являв собою героїчний епос, а з-під пера Івана Котляревського вийшла весела, бешкетна поема написана на українському етнографічному матеріалі. Герої нової "Енеїди" мали римські імена, проте суспільство, зображене в поемі, було списане з сучасної письменникові України.

У поемі автор відтворив різні сторони життя українського суспільства у другій половині XVIII століття. Національне забарвлення і співчуття до долі простого народу зумовили великий успіх "Енеїди" серед сучасників. В образах троянців, карфагенян, латинян зображені українці з їхнім побутом, звичаями, мовою. Еней і його ватага нагадували запорожців, які після ліквідації царизмом Запорозької Січі блукали світом, поки основна їх частина не оселилась на Кубані, утворивши козацьке чорноморське військо. Своїх героїв письменник наділив рисами запорозьких козаків – сміливістю, відвагою, відчайдушністю, прагненням до волі, відданістю Батьківщині.

В "Енеїді", яку називають першою енциклопедією української етнографії, докладно передано сцени народних звичаїв; зображено картини свят, розваг, похоронів, описано одяг, страви, різноманітні побутові предмети.

Вшановуючи внесок І. Котляревського в українську культуру, 1898 року широко відзначалось 100-річчя з часу першого видання "Енеїди". Цій даті присвятили свої поезії Леся Українка та Михайло Старицький, відзначили у статтях Іван Карпенко-Карий та Іван Франко. Свого часу І. Франко, маючи на увазі стан української культури XVIII століття, порівняв з Енеєм самого Івана Котляревського, котрий "з великого пожару України найбільшу спас народну святість – слово".

Творчість Івана Котляревського стала взірцем для багатьох українських поетів і письменників. Свої поезії Котляревському присвятив Максим Рильський ("Іванів гай"), Володимир Сосюра ("І. Котляревський"), Степан Олійник ("Поважна причина"), М. Нагнибіда ("Вітання"), В. Коломієць ("Слово на вінок І. Котляревському"), Я. Шутько ("Слава "Енеїди"), І. Пільгук ("Грозовий ранок") та інші. Життя І. Котляревського послугувало сюжетом для роману українського письменника Бориса Левіна "Веселий мудрець". Життєвий шлях великого полтавця-життєлюбця автор подав у вигляді семи "книг" – повістей, що висвітлюють певні періоди біографії письменника. Період перебування Івана Петровича у війську під час турецько-російської війни відтворив письменник В. Стрепет у творі "Над Дунаєм, над рікою".

У 1903 році в Полтаві було відкрито пам'ятник І. Котляревському (скульптор Л. Позен), а 1973 року пам'ятник видатному письменнику з'явився у Києві (скульптор Г. Кальченко). У 1952 році в Полтаві був відкритий літературно-меморіальний музей письменника. 1969 року за рішенням Всесвітньої Ради Миру та ЮНЕСКО на світовому рівні відзначалось 200-річчя з дня народження І. Котляревського, а 1990 року в Україні встановлено премію в галузі драматургії і театрального мистецтва ім. І. Котляревського. Вочевидь, пророчими виявились слова Т. Шевченка: "Будеш, батьку, панувати, Поки живуть люди; Поки сонце з неба сяє, Тебе не забудуть!" (*"На вічну пам'ять Котляревському"*).

Образи творів І. Котляревського живуть у графіці, живопису, музиці, мультиплікації. На сцені Національної опери України вже багато років з незмінним успіхом йде опера "Енеїда", музику до якої написав не менш знаменитий український композитор М. Лисенко. Сценічні ролі у п'єсах І. Котляревського у свій час зіграли М. Щепкін, К. Соленик, М. Садовський, П. Саксаганський, М. Заньковецька та ін.

Бібліотечні працівники не мають обійти своєю увагою ювілей визначного українського письменника та спробувати донести до своїх читачів красу та своєрідність його літературного надбання. Для цього в бібліотеці можна оформити **книжково-ілюстративні виставки, літературні вітрини, виставку-портрет, виставку-персоналію: "Зачинатель нової Української літератури", "Нема поета без народу", "Українським словом розпочав співати", "Веселий мудрець – Іван Котляревський"; організувати літературно-музичні альманахи, літературні хвилини: "Котляревський і сучасність", "Батько нової української літератури", "Сяйво справжнього таланту справжнього українця"; години національного виховання: "Енеїда" – енциклопедія українського народного побуту", "Народні мотиви в творчості Котляревського"; свято читацьких задоволень "Батько Енея святкує іменини", візитку ювіляра "Над книжкою твоєю "Енеїда" нащадок схилить радісне чоло", літературні гостини "І вогник, ним засвічений, не згас", народознавчий вернісаж "Єдність духу і образів", вечір-портрет "Класик нової української літератури", бесіду-діалог "Сторінками життя Івана Петровича Котляревського" з використанням відеопрезентації. Сатиричній стороні творчості Івана Котляревсь-**

кого можна присвятити літературну мозаїку "Веселий мудрець", у ході якої варто зачитувати уривки з творів та організувати перегляд відео з фрагментами вистав за творами поета. Запропонована старшокласникам літературна вікторина "І. П. Котляревський: знайомий і незнайомий" допоможе глибше пізнати особистість та творчість цього письменника, закріпити набуті в школі знання про нього. Як не дивно, в питаннях життя і творчості Івана Котляревського існує ще безліч не досліджених моментів. Літературні джерела пропонують безліч цікавих і маловідомих фактів біографії поета, розгляду яких радимо присвятити годину цікавих повідомлень або **годину запитань та відповідей під назвою "На побачення до Івана Котляревського"**. Для ознайомлення користувачів з інтернет-ресурсами, що стосуються життєвого та творчого шляху І. П. Котляревського, варто провести **веб-квест "Світ Івана Котляревського"**. Веб-квест – проблемне завдання з елементами рольової гри, пошуку і дослідження, для виконання якого використовуються інформаційні ресурси Інтернету.

Пропонуємо кілька сценаріїв масових заходів, які, сподіваємось, стануть пригоді для популяризації творчості І. П. Котляревського.

Візитка ювіляра "Батько нової української літератури"

На відведеній площі для сцени півколом стоять журнальні столики, за ними – стільці. Зліва стіл, на ньому портрет Івана Петровича Котляревського, біля якого подано роки: 1769-2019. Тут же книжкова виставка, в маленькій вазі – троянда. Через підсилювач лине музика: варіації на українські теми у виконанні С. Баштана (бандура) і оркестрової групи Українського народного хору ім. Г. Верьовки. Музика стихає. Ведучі вітаються з присутніми у залі і оголошують про початок заходу, присвяченого 250-річчю І. П. Котляревського і запрошують до зали своїх помічників – Музу, Історію і Правду. Вони виходять на сцену, сідають за журнальні столики, тримаючи в руках папки для читання тексту.

дять на сцену, сідають за журнальні столики, тримаючи в руках папки для читання тексту.

Перша ведуча: Ідуть десятиліття, минають віки, розпадаються і народжуються держави, а нові покоління не перестають захоплюватись творами Івана Петровича Котляревського.

Друга ведуча: Сьогодні ми вкотре звертаємось до різних джерел людської пам'яті, щоб ще раз піднести на п'єдестал шани ім'я славного сина нашого народу і оцінити його спадщину критеріями вічності.

Муза: Є древня легенда про птаха, який через певний час кидався у вогонь і згоряв, але з попелу відроджувався і знову жив багато літ, потім знову вмирав і оновлювався з вогню. Це священний птах Фенікс. Його образ нагадує важку історію українського народу. Голод і війни нищили наш духовний здобуток, а душа народу щоразу оживала і знову кликала до пісенного слова. Палали міста і села, а в попелі жевріли

зародки нової поезії. Потім вони селились у душі достойників і проростали...

Перша ведуча: Послухаємо історію...

Історія: В епоху Ренесансу, в Україні це – ХУ-ХУІ століття, талановита молодь пішла навчатись в італійські університети. Дехто з юнаків став на чужині знаменитим, писав латиномовні вірші. Серед них були і українці.

Муза: Звернення до латинської мови ряду поетів не було простою забаганкою. Вони мали непросте завдання: своїми віршами представляти перед світом рідну землю, свою країну, але все-таки ці автори забували, що їх має почути перш за все власний народ.

Історія: Пізнавши на собі вплив європейського Відродження, наші поети збагнули, що треба відродитися не тільки з Європою, але й у себе на Батьківщині. саме в цей час в Острозі почали вже видавати друковані книжки. Острог, Львів, Краків стали справжніми культурними осередками.

Муза: Так, був ще й інший шлях в літературі України – латино-польський...

Історія: І тільки в середині 17 століття створюється слов'янський вірш. Поезія в цей час різноманітна й багата на мотиви. В Україні пишуть архієпископи, гетьмани, шляхтичі, міщани, козаки, дяки, селяни.

Муза: Кажуть, що Іван Брюховецький лишив після себе 7 томів віршів та прози, які, на жаль, не дійшли до нас. А легенда про Марусю Чурай являє нам тип народної поетеси 17 століття. В цей час поезія культивується у двох напрямках: через друковані книги та рукописні збірники.

Правда: Після того, коли було закрито Київську та Чернігівську друкарні, українська друкована поезія виходить з ужитку, вона розповсюджується уже тільки в рукописних збірниках. Сотні незнаних поетів розсипають українські перли в народ, де вони перетворюються в пісню. Це були талановиті українці, що наповнювали свій народ високою й досконалою поезією, а самі розчинились у часі назавжди! *(Тихо звучать українські мелодії на бандурі)*. Вперто співали сліпі кобзарі, духовно підтримуючи народ. Так, саме тоді з'являються такі поетичні індивідуальності ... *(Музика змовкає)*.

Історія: Скасовано гетьманщину, зруйновано Запорозьку Січ, ліквідовано Малоросійську колегію, а згодом і намісництво. Українські козацькі полки перетворено в регулярні полки царської російської армії. Почали друкуватись книги тільки церковного змісту.

Друга ведуча: Потрібно було, щоб стався якийсь вибух! Щось таке, як гроза з добродавчим дощем, після якого пройде свіжа хвиля! Поезія мала заговорити мовою зневаженого народу.

Муза: Старий птах Фенікс знову летів на вогонь, йому було необхідно оновитись і змолодіти, щоб продовжити свою вічність! *(Звучить "Урочистий піснеспів на 4 голоси" М. Калашнікова, із хорової музики ХУІІ-ХУІІІ ст.)*.

Перша ведуча: Диякон соборної Успенської церкви Богородиці Іоан Котляревський за 27 крб. 50 коп. російської монети купив уже не нову хату. Хата стояла на горі, у мальовничій полтавській околиці. Потім вона перейшла у спадок до сина Петра. Тут, у сім'ї дрібного чиновника, у вересні 1769 року і народився маленький Івась. В цій хаті він проживе усе своє життя, коли не буде перебувати на військовій службі.

Друга ведуча: Початкову освіту здобув у дяка. 9 років учився в духовній семінарії, де вивчав іноземні мови, старогрецьку та римську літератури, древню історію та культуру. Це пробуджувало інтерес до художнього слова. Вже тоді Котляревського насторожувало те, що частина багатих панів-українців прагнули "жалуваних грамот", "височайших указів", щоб разом з великоросами і собі увійти у смак влади. І це породжувало сумні роздуми над життям.

Правда: Не всім відомо, що Котляревського намітили в числі п'яти кращих семінаристів відрядити до Петербурзької семінарії. Та "не могли відшукати, тому що його не було в місті", і не було кому відшукувати. А інших знайшли, вони перебралися у російську столицю, а потім загубили свою українську душу. Іван залишився в Полтаві.

Перша ведуча: Юного Котляревського не приваблює сан священника, і він залишає семінарію. Деякий час працює канцеляристом, домашнім учителем у поміщиків сусідніх сіл. А щоб вижити, про всяк випадок заручився свідоцтвом про дворянство. В цей час Іван вивчає народні звичаї та обряди, збирає і записує прислів'я, приказки, легенди й перекази. Саме тут, у гущі народного життя, і народилась думка: живою розмовною мовою написати твір про рідну землю, про свій народ.

Друга ведуча: Нещаслива любов і відмова поміщика віддати свою дочку за бідного Котляревського змусили його покинути вчителювання. За звичаєм молодих людей того часу, він, у 1796 році поступає на військову службу, де проходить шлях від рядового до штабс-капітана.

Правда: Майстри "чистої біографії" нагнітали Котляревському сліпе патріотичне піднесення, так званий загальноросійський патріотизм. Так, він був хоробрим, сумлінно виконував військові доручення. За одностайним свідченням сучасників Котляревського всі мали його за людину високої порядності й честі. Неодноразово він мав нагороди. Але не всі наші сучасники знають, що є факти у біографії письменника, про які ми дізнаємось тільки тепер. Відомо, що коли капітан Котляревський з військовим дорученням пробирався через Дунай, він не обминув нагоди зустрітися там із запорозькими вигнанцями і говорити з ними про їх життя. Дізнавшись, що він автор "Енеїди", козаки визнали його своїм, навіть запрошували до себе за старшого.

Перша ведуча: 1798 року сталась подія, значення якої для української літератури і мови важко переоцінити. У С.-Петербурзьких книгарнях з'явилась невеличка книжка під довгою назвою "Энеида, на малороссийский язык перелицованная И. Котляревским". Покупці перегортали сторінки і на окремому аркуші читали присвяту: "Люби-

телям малоросійського слова посвящається". Поява друкованої книги малоросійською мовою в той час була нечуваною дивиною.

Друга ведуча: До того часу цивілізованому світу був відомий добрий десяток пародійних "Енеїд" французькою, італійською, німецькою та іншими мовами, сюжетною канвою яких стала однойменна поема давньоримського поета Вергілія, написана між 29 і 19 р. до н.е. У 1791 році вийшли в світ дві частини травестії російського поета М. Осипова під назвою "Вергилиева Энейда, вывороченная наизнанку".

Правда: Російська травестійна поема за художніми якостями і змістом була слабенькою і жити їй серед читачів судилося дуже мало. Чомусь до цього часу вважалось, що російська "Енеїда" була "взірцем" для українського автора. Тут можна сьогодні посперечатись, бо Котляревський знав іноземні мови і, звичайно, читав інші "Енеїди". Скоріше невдалий твір М. Осипова став зовнішнім поштовхом для створення української "Енеїди". У 1839 році у журналі "Отечественные записки" відмічалось: "... росіяни, що читали "Енеїду" Котляревського, хоч і розуміли її наполовину, дивувалися і чудесній мові, і дотепові автора, тоді як переробка "Енеїди" Осипова на великоруську мову... наводила глибокий сон".

Муза: Український історик Олександра Ефименко, росіянка за походженням, потім писала: "Енеїда" І. Котляревського і "Энейда" М. Осипова – все одно, що квітка справжня, жива в порівнянні з квіткою штучною, паперовою". Така сила таланту!

Перша ведуча: А тим часом перше видання української "Енеїди" пішло гуляти по світу без відома автора. Про нього у Петербурзі справді ніхто нічого не знав. Одні казали, що Котляревський – козак, пішов на війну та й загинув. Інші твердили, що він був старий – молодому такого не втнути! – то ж помер і без війни. Американська письменниця Тальві (псевдонім Терези Робінсон), не будучи особисто знайомою з автором комічної "Енеїди", назвала його останнім гетьманом козаків. Цю версію підхопили польські емігранти і повторили її у паризькій пресі.

Друга ведуча: Відомо, що друге видання "Енеїди" через 10 років було видано також без участі автора. В одних джерелах ми знаходили, що його здійснив той же Максим Парпура, в інших – відомий тоді видавець І. П. Глазунов. Для історії цей факт сам по собі не вартий бойових суперечок...

Правда: Але важливим є те, що перші видавці української "Енеїди" Максим Парпура та Йосип Каменецький – обидва були родом з України і обидва були закохані в українське слово. Хтось з них, перебуваючи в рідних місцях, привіз у Петербург твір у рукопису. Адже він тоді розійшовся поміж народом у численних списках. Отже, поміщик, земляк І. Котляревського, М. Парпура захопився твором і надумав видати його своїм коштом. Той Парпура, якого ми знали, як "якусь особу мацапуру", який "чужее оддавав в печать" і який ввижався самому Котляревському мало не розбійником, на відстані часу бачиться нам по-іншому. Він був дуже багатим, і перед смертю, ніби виправдовуючись перед нащадками, відказав великі гроші на навчальні заклади.

Історія: Подавши у відставку і не маючи маєтків та коштів, Котляревський шукає пристанища в Петербурзі, Москві, але зазнає багато прикрощів і повертається в Полтаву, де жила його мати. Готує перше авторське видання "Енеїди", доповнене і перероблене. Грошей для друку роздобув у полтавського поміщика Семена Михайловича Кочубея. Та навіть з грошима знайти видавця у Петербурзі було важко, бо в книгарнях торгували щойно виданим у 1808 році другим виданням поеми. Допоміг інший Кочубей – Віктор Павлович, який обіймав тоді посаду міністра внутрішніх справ. Отже, знову допомогли українці! Авторське видання "Енеїди" вийшло в 1809 році з присвятою Семенові Михайловичу Кочубею.

Правда: Зіткана з мотивів давньої поезії, українська "Енеїда" звістила світ про народження нової літератури, проклавши в ній першу борозну. Варто згадати, що до Котляревського окремі поети також намагались писати вірші народною мовою, але сила Котляревського в тому, що він народною мовою зумів написати геніальний твір!

Перша ведуча: Цей твір і до цього часу нас смішить і хвилює, викликає обурення і вселяє роздуми над життям. Хоч Котляревського не звинувачували в сатирі на самодержавний Олімп, все-таки у творі соціальна алегорія вражаюча, образи богів точно прицільні.

Муза: В се время в рай боги зібрались
К Зевесу в гості на обід.
Пили там, їли, забавлялись,
Забувши наших людських бід.

Друга ведуча: А чи не сміється Котляревський і над нами? – задумається читач. І уявляється, як насильно вибиті з колії європейського поступу, опинилися на заклятому острові, де панувала цариця – "люта чарівниця і дуже злая до людей". Володіла вона єдиним хистом – обертання людей на звірів. Всі народи цього острова, як у тюремній клітці, втрачають людську подобу і стають то псами, то лисицями, то козлами.

Муза: Пропали, як сірко в базарі!
Готовте шиї до ярма,
По нашому хохлацьку строю
Не будеш цапом, ні козою,
А вже запевне, що волом...

Перша ведуча: Описуючи картини пекла, І. Котляревський висміює тих, хто наживається за рахунок трудових людей:

Муза: Панів за те там мордовали
І жарили зо всіх боків,
Що людям льготи не давали
І ставили їх за скотів...

Були там купчики проворні,
Що їздили по ярмаркам
І на аршинець на підборний

Поганий продавали крам.
Тут всякії були пронози,
Перекупки і шмаровози.
Жиди, міняйли, шинкарі.
І ті, що фіги-миги возять,
Що в боклагах гарячий носять,
Там всі пеклися крамарі.

Друга ведуча: Соціально несправедливе суспільство породжує й антигуманну мораль, тоді у людських стосунках немає нічого святого.

Муза: Ти знаєш – дурень не бере:
У нас хоть трохи хто тямущий,
Уміє жись по правді суцїй,
То той, хоть з батька та здере.

Правда: Є відомості, що І. Котляревський працював над "Енеїдою" багато років, переробляючи і доповнюючи поему. У листі до М. І. Гнедича він пише "Малороссийская "Энеида" есть результатом двадцатилетнего моего терпения и посильных трудов". Повне видання твору вийшло у 1842 році після смерті автора.

Історія: У вересні 1817 року Полтаву відвідав цар Олександр І. За сумлінну службову діяльність І. Котляревського було нагороджено діамантовим перснем, надано чин майора та призначено пенсію. Пізніше письменник перебував на посаді директора театру в Полтаві. І знову турбувався за покращення побуту акторів, правив тексти п'єс, допомагав у постановці. Коли до Полтави приїхав кріпосний актор М. Щепкін, Котляревський подружився з ним і взяв активну участь у його викупі з кріпацтва. Як прогресивна людина того часу, Іван Петрович добре розумів роль, яку може зіграти національний театр у піднесенні самосвідомості народу, в розвитку української літератури.

Демонстрація фрагменту опери-містерії "Енеїда".

Муза: Що знали в Європі про Україну, її народ, культуру й літературу до появи творів І. Котляревського? Починаючи вже з XVI ст. існує величезна кількість книг і публікацій іноземних авторів, які побували в Україні. Вони знайомили своїх співвітчизників з відважним козацьким народом. Були спроби вивчити культурне і духовне життя українців. Та ось серед народів Західної Європи прокотилася хвиля схвальних відгуків про твори І. Котляревського. Про нього писали чехи, німці, французи, італійці, англійці.

Правда: Але писати про славу письменника іншої країни, – це означає писати про його народ! Бо немає поета без народу!

Перша ведуча: Дослідники вважають, що перша зарубіжна згадка про "Енеїду" Котляревського з'явилась німецькою мовою у чеській пресі. Вона подана у листі професора Харківського університету А. Стойковича до чеського вченого, славіста І. Доб-

ровського ще у 1806 році. Цей лист був вміщений у збірнику, що виходив у Празі німецькою мовою.

Історія: Німецький мандрівник І. Коль у книзі "Подорож по Росі і Україні" відвів Котляревському значне місце. Під час подорожі він побував у Полтаві, розмовляв з місцевими людьми і записав: "Українці дуже люблять свою рідну мову". Навіть короткий перелік іноземних публікацій про І. Котляревського та його твори, їх бібліографічний огляд зайняв би десятки сторінок окремого журналу. З цього видно, яке величезне зацікавлення автором було в Європі.

Друга ведуча: Багато зробив для популяризації творів Котляревського Михайло Драгоманов. Його літературознавчі статті перекладались і поширювались різними дослідниками Європи. В них Драгоманов писав: "Творчості Котляревського судилося стати вічно зеленим лавром у вінку української літератури". А як сприйняли Котляревського інші його співвітчизники? Чи легким був шлях до визнання серед своїх земляків?

Правда: Твори І. Котляревського зацікавили читачів України і Росії, їх полюбили усі верстви населення – від селянина до багатого пана. П'єси ставились у Полтаві, Харкові, Києві, Москві, Петербурзі. Прогресивні тенденції Котляревського були підхоплені і творчо продовжені його сучасниками і наступниками – П. Гулаком-Артемівським, Є. Гребінкою, Г. Квіткою-Основ'яненком, М. Шашкевичем та іншими. Добре слово про поета сказав кожен письменник України.

Перша ведуча: На особливу увагу заслуговує ставлення до І. Котляревського Тараса Григоровича Шевченка. У вірші "На вічну пам'ять Котляревському", на слова якого потім М. Лисенко напише кантату, він казав...

Муза: ... Все сумує, тільки слава
Сонцем засіяла.
Не вмре козак, бо навіки
Його привітала.
Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люди,
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть.

Друга ведуча: Шевченко віддавав шану письменникові передусім як прямому спадкоємцеві народних співців, який "Всю славу козацьку за словом єдиним переніс в убогу хату сироти". Подорожуючи Україною, Шевченко побував у Полтаві і змалював хату Котляревського.

Перша ведуча: Багато писав про письменника Іван Франко. Його статті німецькою мовою поширювались за кордоном. У ранньому творі він порівнював автора "Енеїди" з орлом, який збив грудку снігу з вершини гори і вона невпинно покотилася вниз.

Правда: У літературній критиці в ХІХ ст. з'явилися слова "котляревщина", "дядькова хвороба", "епігонство", які застосовувались до бездарних наслідувачів Котляревського, яких після нього розвелось багато. Це були бездушні, тупі писаки, які писали для сміху про нерозумного українця, який тільки "любить випити, добре поїсти", не маючи в собі ні доблесті, ні честі. Саме проти таких писак виступали і Франко, і Шевченко. Останній писав про них:

Муза: "Прочитали собі по складах "Енеїду" та потинялись біля шинку, та й думають, що вже розпізнали своїх мужиків. Е, ні, братики, прочитайте ви думи, пісні, послушайте, як вони співають ..., як вони плачуть..., то тоді й скажете, що "Енеїда" добра, а все-таки "сміховина на московський кшталт".

Історія: Літературознавці по-різному відносились до цих слів Шевченка, але це не означає, що Шевченко знецінює твір Котляревського, він був надто великим, щоб не бачити завдання української літератури в подальшому її розвитку.

Правда: Були й інші письменники і літературознавці, які вважали, що в "Енеїді" автор висміював свій народ, наприклад, О. Павловський, П. Куліш. Проте полеміка в літературній критиці часто буває суперечливою. Істина в літературі, як і в житті, не зразу себе проявляє.

Муза: Істина ж Котляревського проявила себе і в літературі, і в практичному житті. Його п'єси з успіхом ставилися не тільки у нас, а й у Польщі, Болгарії, Чехії, Франції та інших країнах Європи. У 1893 році український театр вперше виїхав на гастролі за кордон, маючи в репертуарі твори Шевченка і Котляревського.

Друга ведуча: Передові люди України відстоювали славу і вічність свого земляка. Готуючись до столітнього ювілею "Енеїди", вони вирішили відкрити у Полтаві, на Петровській площі, пам'ятник першому класику української літератури. Були зібрані гроші. Але охоронці великодержавної політики все зробили, щоб цю подію відкласти.

Правда: Виконуючий обов'язки начальника головного управління друку М. Соловйов вважав, що пам'ять про Котляревського дорога лише небагатьом ревнителю "малоросійського нарiччя", яке не має взагалі літератури, бо не можна надавати серйозного значення віршам Шевченка та оповіданням Марка Вовчка. Він глузував з того, що не Гоголь і не Петро Великий має прикрасити площу в Полтаві, а якийсь автор сміхотворної поеми.

Історія: Надто довго йшла боротьба за пам'ятник, місце, де він повинен стояти і якою мовою має бути надпис на ньому. До боротьби підключились М. Коцюбинський, П. Мирний та інші передові люди того часу. Відкриття пам'ятника відбулося тільки в 1903 році і не в центрі Полтави, а за містом, де дорога повертає на Кобеляки...

Перша ведуча: На відкриття з'їхались гості з усієї України і з-за кордону. Серед них – Л. Українка, В. Стефаник, Г. Хоткевич, М. Старицький, М. Кропивницький, М. Лисенко, С. Васильченко і багато інших. Михайло Коцюбинський тоді сказав: "Сто літ минуло, як те занедбане й закинуте під сільську стріху слово, мов Фенікс із попелу, воскресло і в устах батька нової української літератури Івана Котляревського голо-

сно залунало по широких світах". Тоді ж вийшла збірка творів українських митців "На вічну пам'ять Котляревському".

Історія: І у XXI ст. І. Котляревський залишається із своїм народом. Його вивчають в школі, перевидають в друкарнях, ставлять в театрах.

Муза: ...А хата Івана Петровича, куплена ще дідом у 1751 році і реконструйована до двохсотлітнього ювілею поета, стала музеєм. На Івановій горі вирувало свято. І знову писались вірші і кантати, знову з'їхались митці з усього світу – Україна славила свого сина. Тоді ж було вирішено створити рукописну книгу "Світло Іванової гори", яка зберігається тепер в музеї.

Правда: На одній із сторінок рукописної книги читаємо: "Нема у світі нації, яка б не утвердила себе, не відкрила себе через поета – від Гомера і до сьогодні". (Григорій Тютюнник 1969 р.)

Друга ведуча: А зараз я пропоную провести невеличкий **інтерактив** – визначити разом основні риси безсмертного твору І. Котляревського. Уся поема відображає духовний світ української людини, а троянці є носіями рис національного характеру.

Поняття, які треба визначити у ході інтерактиву, роздруковані на картках, зовнішній бік яких оформлено ілюстраціями до "Енеїди", і які є візуальною підказкою до запитання. Підлітки діляться на дві команди, по черзі вибирають всліпу запитання, готуються до відповіді, користуючись текстом "Енеїди". На підготовку дається до 10 хв. За повну відповідь команда отримує 10 балів, неповну – 5 балів, виграє команда, що набрала більшу кількість очок. Додаткові 10 балів можна отримати, заспівавши пісню про козаків або станцювавши український народний танок.

Поняття для інтерактиву

Мова (Твір написаний народною мовою. Автор вдається до фразеологізмів, нагромадження синонімів, жаргонізмів, народно-поетичних порівнянь. У поемі названі українські імена, згадуються назви міст тощо);

Фольклор (У творі органічно вжиті народні прислів'я, приказки, пісні. На щиті Енея Вулкан викував героїв українських казок: Телесика, Котигорошка, Івана-Царевича, змію Жеретію. Царю Латину троянці дарують "килим-самольот", скатерть-самобранку, сап'янці-самоходи);

Вірування, відгомін язичницьких вірувань предків (Еней перед подорожжю на той світ приносить жертву: ламає гілку з чарівної яблуні (прообраз дерева життя); троянці зустрічаються з мавками; у творі описані ворожіння і знахарство);

Обрядовість, традиції (Троянці ходять у гості з хлібом-сіллю; беруть участь у поминках, весіллях, родинних; бувають на вечорницях і досвітках, б'ються за правилами козацького штурхобочного бою);

Багатство і оригінальність української природи (У поемі змальована українська природа: рослини, дерева, кущі (папороть, васильки, петрів батіг, конвалія, терен, шипшина, липа, дуб, сосна); тварини дикі і свійські (вовк, ведмідь, тхір, заєць);

Харчування (Відтворення традиційної української кухні: страв (свиняча голова з хрінном, локшина, куліш, каша, пиріжки, ковбаса, борщ) і напоїв (горілка, пиво, слив'янка, узвар);

Музика, танці (Герої твору грають на бандурі, сопілці, скрипці, кобзі – найпопулярніших в Україні музичних інструментах; співають пісні про козаків; танцюють горлицю, санжарівку);

Одяг (Точне зображення деталей чоловічого одягу – сорочка, каптан з китайки, шапка, пояс з каламайки, бриль, постолі, свита; і жіночого одягу – кораблик, кунтуш, запаска, червоні чоботи. Зображуючи український костюм, автор захоплюється його естетичністю, зручністю, підкреслює народний смак.)

Історія (Запорозька Січ, гетьмани – Сагайдачний і Дорошенко, битви під Полтавою і Бендерами і ще біль віддалена – монголо-татарська навала, якими автор стверджує неперервність національної історії від княжих часів до його сучасності);

Ремесло (У творі названі професії, поширені в українському суспільстві: чумаки, паромщик, канцелярист, суддя, піп, купець, шинкар, швець, кравець, коваль, косар, військовий. Автор змальовує предмети домашнього вжитку, хатній інтер'єр, які свідчать про майстерність українця у всякому ремеслі);

Перша ведуча: Отож, підсумовуючи сьогоднішній наш захід, можемо впевнено стверджувати, що І. Котляревський був відкривачем України і українців, їхньої мови, пісні, слави. Хай святиться ім'я його у віках!

Друга ведуча: Живи, поете, доки житиме твій народ, твоя Україна!

Муза: Як день горить, як вітер хилить віти,

Як те, що є на світі доля й час,

Між нас тобі, поете, жити,

Як і між тих, що прийдуть після нас.

Пройдуть віки, настане вічне літо,

І так, як ми, як з нами це було,

Над книжкою твоєї "Енеїди"

Нашадок схилить радісне чоло.

Як день горить, як вітер хилить віти,

Як зорі ті, що світять для очей.

Земля все так же буде вдаль летіти

Й твоє ім'я сіяти між людей!

В. Сосюра

На завершення заходу звучить бандура.

Вечір однієї книги "Сміх Івана Котляревського"

Перша ведуча: "Еней був парубок моторний і хлопець хоч куди козак...". Ці рядки відомі, мабуть, кожному українцю Та чи все

ми знаємо про цей твір? Як народилась його ідея та кого висміював Котляревський? Саме цим та багатьом іншим питанням присвячений наш захід.

Друга ведуча: Але перш ніж перейти власне до "Енеїди", давайте поговоримо про її автора та пригадаємо його біографію.

Перша ведуча: Іван Петрович Котляревський народився 9 вересня 1769 року в родині канцеляриста міського магістрату в Полтаві. Нерідко хлопцю доводилося вдовольнятися лише шматком хліба й ходити босим, але жива й весела вдача допомагала йому зносити домашні нестатки.

Друга ведуча: Діставши початкову освіту, як водилося тоді, у місцевого дяка, десятирічний Іван Котляревський у 1780 році пішов учитися в семінарію, в Полтаву. Там майбутній письменник ґрунтовно вивчав латинську, німецьку, французьку і російську мови (польську вивчав сам), а також риторику, піітику, богослов'я, арифметику, західноєвропейські й античну літератури, зокрема твори Вергілія.

Перша ведуча: Захопившись віршуванням, він до будь-якого слова вмів майстерно добирати дотепні та вдалі рими, за що семінаристи прозвали його "рифмачем". Хоч учився залюбки, та після смерті батька (в 1789 р.) двадцятирічним юнаком І. Котляревський залишив семінарію і почав служити в різних полтавських канцеляріях. Згодом – вчителем у поміщицьких маєтках на Полтавщині, де мав можливість глибше спостерігати за життям простого люду. Саме в роки вчителювання (1794-1796) І. П. Котляревський почав працювати над першими трьома частинами поеми "Енеїда". З 1796 по 1808 р. І. П. Котляревський перебував на військовій службі, брав активну участь у походах під час російсько-турецької війни, особливо відзначившись в баталіях під Бендерами та Ізмаїлом, за що одержав кілька бойових нагород.

Друга ведуча: Весь вільний час Котляревський віддає літературній праці, захоплюється театром, зокрема аматорським: ставить п'єси і грає в них комічні ролі. У 1818 році письменника призначили директором Полтавського театру. Тоді ж він познайомився з молодим талановитим актором М. С. Щепкіним, брав найактивнішу участь у його звільненні з кріпацтва, сприяв розвитку його таланту.

Перша ведуча: В останні роки життя він майже не виходив із дому, але друзі часто відвідували його. 10 листопада 1838 року Котляревського не стало. Вся Полтава йшла за труною улюбленого письменника і шанованої людини. Поховано його під кроною розлогої тополі край шляху, що веде з Полтави до Кобеляків, як він і заповідав. Смерть І. П. Котляревського була великою втратою для культури всієї України. *(Демонструється відео "Моя Полтава. 2. Іван Котляревський")*

Друга ведуча: Історія написання й видання бурлескно-травестійної за жанром поеми І. Котляревського "Енеїда" досить складна та цікава. Вона засвідчує глибоку повагу духовних пасторів нації до рідної мови, культури, традицій, історії. Більше двох десятків років працював І. Котляревський над поемою, але повністю видрукуваної за життя так і не побачив. Це зумовлювалось багатьма обставинами тієї епохи, у яку жив письменник. Літературну діяльність І. П. Котляревський розпочав у надто

складний для України час. Це була епоха, коли, за словами О. І. Білецького, історичні обставини поставили під знак питання майбутнє української мови та й усієї української культури. Царський уряд, здійснюючи колоніальну політику, позбавляв українців усіх вольностей. У 70-х роках XVIII століття було зруйновано Запорозьку Січ, ліквідовано українське військо, юридично закріплено кріпосне право на Лівобережній Україні.

Перша ведуча: Цариця Катерина II за відповідні "послуги" щедро наділяла українських чиновників дворянськими званнями та землями разом із селянами, які ставали кріпаками у доморощених поміщиків. У погоні за дворянськими привілеями, мастками й чинами панівна старшинська верхівка, певна частина української інтелігенції ставали на антинародний шлях, зрікались своєї національності, культури, мови. *(Демонструється відео "Історична правда з Вахтангом Кініані: Українське слово Котляревського" //21.09.14.(фрагмент)*

Друга ведуча: Українська освіта, книга, мова, культура денационалізувалися, трактувались як щось відстале, "мужицьке". Українській літературі загрожувала втрата оригінального обличчя, власного шляху розвитку. Але на кожному крутому історичному зламі в Україні знаходились люди, які ставали на захист духовних цінностей народу. Так з'явився у нас письменник із народу Григорій Сковорода. Як естафету його громадянські мотиви, щирі й глибокі любов до простого люду, ідеї гуманізму та демократизму продовжив Іван Петрович Котляревський. *(Демонструється відео "Іван Котляревський: "Енеїда" / Програма "Велич особистості" 68 студія //2015.(фрагмент)*

Перша ведуча: То про що ж розповідає "Енеїда" Котляревського? Давайте переглянемо буктрейлер на цей твір. *(Демонструється відео "Енеїда" буктрейлер")*

Друга ведуча: Хоч Котляревський зачепив тему своєї "Енеїди" з других рук, він дав цікавий, оригінальний вартісний твір. Націоналізація теми проявляється в тому напрямі, що Котляревський переніс подію на український ґрунт.

Перша ведуча: Наприклад, у римського автора у поемі 12 частин, а в Котляревського – тільки 6. Деякі епізоди (наприклад, розповідь Енея про загибель Трої) український письменник зовсім випускає, а деякі, навпаки, розгортає у ширші картини (наприклад, сцену зустрічі троянців з Дідоною), пекло і рай описує по-своєму, інші картини теж оригінальні, бо витримані в дусі українського фольклору, та й дія відбувається в Україні (названо міста й села Полтавщини, наприклад Лубни, Гадяч, Будища).

Друга ведуча: Котляревський часто в полотно твору вплітає епізоди з життя українських козаків, старшини, селянства, міщан, священників, учнів. Правдиві й мальовничі картини життя України відтіснили античний світ на другий план.

Перша ведуча: Завдяки такому самостійному підходу до справи "Енеїда" і на запозичений сюжет вийшла оригінальним твором. По суті, крім імен героїв та основної нитки подій, від Вергілієвого твору нічого не залишилося, бо минуле тут стало сучасним, сучасне – минулим, героїчне – побутовим, а побутове – піднесено-урочистим.

Друга ведуча: За жанром "Енеїда" – ліро-епічна, травестійно-бурлескна поема. Епічна – бо в ній події подаються в розповідній формі; травестійна – бо античні герої "перевдягнені" в українське вбрання, перенесені в історичні умови українського життя; бурлескна – бо події і люди змальовуються в основному в жартівливо-знижувальному тоні.

Перша ведуча: Проте гумор "Енеїди" не розважальний. Ніби жартуючи, Котляревський відтворив минуле України, сучасне (другу половину XVIII ст.) і заглянув у майбутнє. Засобами соковитого гумору він зумів оспівати героїзм українського козацтва, його побратимство, нестримну жадобу народу до волі.

Друга ведуча: Автор української "Енеїди" порушує низку суспільно важливих для нашого народу проблем: соціальної нерівності, захисту рідної землі від ворогів, громадянського обов'язку, честі сім'ї, виховання дітей, дружби, кохання та ін.

Перша ведуча: Загальну картину суспільства та взаємин у ньому поет подає в описі пекла і раю. Рай та пекло населені ним відповідно до народних уявлень, як це зображено в легендах та піснях. У раю – бідні вдови; сироти; ті, які "проценту не лупили", а допомагали убогим; ті, які "жили голодні під тинами", з яких глузували, котрих ображали й "випроваджували в потилицю і по плечах".

Друга ведуча: У пеклі ж – пани й чиновники. Автор докладно перелічує всіх, розміщених ним до пекла. На першому плані – поміщики-кріпосники, за ними – козацька старшина, купці, судді, міняйли, чиновники, корчмарі, офіцери. Отже, пекло і рай – це втілення автором народної мрії про соціальну справедливість. Пекло зображене не стільки в бурлескному, як у сатиричному плані.

Перша ведуча: У поемі не лише сказано правду про найбільше лихо – кріпацтво, про нелюдність, жорстокість панів, а й висловлено мрію народу про соціальну справедливість: хто знущається із трудівників, вважає їх за худобину, тому місце в пеклі. До того ж у творі докладно описано різних царів, але суттєвої різниці в способі їхнього життя, у звичках і уподобаннях немає. Своє життя вони проводять у розвагах: бенкетуванні, любовних пригодах, щоденному пияцтві.

Друга ведуча: От, наприклад, Дідона. Вдаючись до іронії, поет спочатку пише, що це "розумна пані і моторна... трудяща, дуже працьовита". Та подальший докладний опис її "діянь" розкриває цю іронію: виявляється, що вся її "працьовитість" зводиться до переодягань, танців, ігор, женихання й бенкетів, де сивуха та інші напої ллються рікою, а від страв ламаються столи. У таких "трусах" і провела Дідона все життя.

Перша ведуча: Таке ж паразитичне існування бачимо в маєтках Ацеста, Евандра та інших князьків. Коли до сказаного додати дріб'язкові чвари, бешкетування, інтриги, безкультур'я, то замкнеться мізерне коло пустопорожніх інтересів українського поміщика, козацької старшини кінця XVIII ст., бо саме їх злочинну суть і аморальну нікчемність показано й затавровано в образах цих жалюгідних царят.

Друга ведуча: Другою суспільною вадою було хабарництво чиновників, яких автор за характером своєї роботи знав дуже добре. Тому бюрократичний апарат царсь-

кої Росії, його моральний розклад змальований в образах богів колоритно та переконливо. За хабар Еол влаштовує бурю на морі, за хабар цю бурю Нептун – "дряпичка" втихомирив. Олімп дуже нагадує губерньську, а то й столичну канцелярію-департамент із типовими для неї чиношануванням та взаємним недовір'ям, підлабузництвом і здирством, інтригами й круговою порукою, кумівством і хабарництвом, а понад усе – зловживанням своїм становищем і повною байдужістю до інтересів та потреб народу. На чолі Олімпу – бог Зевс. Грубіян за натурою й самодур за вихованням, він понад усе полюбляє горілку.

Перша ведуча: Сміх Івана Котляревського нищівний; він є виявом сили народу, який сміявся не лише з інших, а й із себе. Та в багатьох картинах Котляревський відходить від бурлеску, найчастіше там, де йдеться про високопатріотичні або ліричні мотиви. Майже немає елементів бурлеску в характеристиці Евріала, а також Енея і троянців у 4-5 частинах, в описі втечі Низа та Евріала з рутульського стану, у згадках про Гетьманщину тощо. І там, де поет оспівує найсвятіші для народу почуття любові до рідного краю, бурлеск зникає, розповідь стає поважною: то урочистою, то зворушливою.

Друга ведуча: Національне забарвлення і співчуття до долі простого народу зумовили великий успіх "Енеїди" серед сучасників. За мотивами поеми були створені опери "Еней на мандрівці" (композитор Я. Лопатинський) та "Енеїда" (композитор М. Лисенко, лібретто М. Садовського).

Перша ведуча: Також за мотивами "Енеїди" створено мультфільм Н. Василенко "Пригоди козака Енея" (1969 р.), а в 1991 р. – "Енеїду" В. Дахна. Давайте переглянемо уривки з мультфільмів. *(Демонструється відео мультфільму "Енеїда")*

Друга ведуча: У 1903 році в Полтаві було споруджено перший у світі пам'ятник Івану Петровичу Котляревському (скульптор Л. Позен), у 1973 році – пам'ятник-погруддя в Києві (скульптор Г. Кальченко), у 2004 році – пам'ятник літописцям Русі-України, подвижникам українського письменства з барельєфом І. П. Котляревського і написом "Енеїда" у Чернівцях (скульптор В. Гамаль). Нині у багатьох містах України (Київ, Полтава, Чернігів, Вінниця, Хмельницький, Чернівці, Прилуки, Лубни, Бердичів тощо) є вулиці, названі на честь поета.

Перша ведуча: А нещодавно в Києві з'явився незвичайний музей, присвячений саме "Енеїді" Котляревського. Який саме – дізнаємося з сюжету. *(Демонструється відео "У столичному метро запустили потяг з ілюстраціями та цитатами "Енеїди" Котляревського")*

Друга ведуча: Вся діяльність І. П. Котляревського пройнята гуманізмом, життєвою мудрістю. Це був справді новатор у найширшому розумінні цього слова. Поет утверджував духовний ідеал народу, відстоював і викривав усе вороже й чуже народній моралі. Характерною рисою І. П. Котляревського є глибоке знання життя народу, його характеру, національної вдачі, любов до всього, що входить у поняття "вітчизна", він розвивав і зміцнив це поняття.

Перша ведуча: У його творах ставились важливі громадянські, морально-етичні проблеми епохи і розв'язувались вони з передових позицій. Широке громадянське звучання творчості Котляревського сприяло розхитуванню всього заснованого на гнобленні, здирстві, на знущанні з простого люду.

Друга ведуча: Значення Котляревського як зачинателя української літератури винятково важливе: своїм поетичним словом він відкривав новий напрям у розвитку національної культури, спрямований на дедалі глибше проникнення в життя народу, на осмислення його історичної долі. Оригінальність і суспільне значення таланту автора "Енеїди" прекрасно розуміли прогресивні діячі вітчизняної культури. Творчість І. П. Котляревського увійшла дорогоцінним вкладом в українську літературу і стала живим джерелом духовного розвитку народу.

Перша ведуча: На завершення нашого заходу пропоную провести невеликий інтерактив, у ході якого ви спробуєте пояснити фразеологізми, які І. Котляревський використовує у своєму безсмертному творі.

Дітям пропонується пояснити фразеологізми:

П'ятами наживав; Куди очі почухрав; Гірчіший від перцю; Мотати на ус; Нагріти в пазусі гадюку; Дати дропака. Дати драла; Погнати втриший; Полічити ребра; Загнати в глухий кут; Оддячивши йому сто з оком (*тобто, віддавши йому з лихвою, з процентом*); Дутеля з'їсти (*Померти. Дутель – порожній горіх*); Дати швабу (*Дати прочуханки, покарати*); Тобі там буде не до чмиги (*Тут у значенні: буде погано, скрутно*); Мисліте по землі писав (*Мисліте – назва літери "М" у слов'яно-руській азбуці. Мисліте писати – плутати сп'яну ногами*); Мана (*Привид, міраж. Ману пускати – дурити, морочити*).

Година національного виховання

"Енеїда" Котляревського: туга за втраченою Україною"

*Де общее добро в упадку,
Забудь отця, забудь і матку,
Лети повинність ісправлять!
Іван Котляревський.*

Іван Котляревський – гордість України. Без нього ми не мали б Тараса Шевченка, а без Шевченка чи ми б існували на світі як нація! Цього літа минає 250 років відтоді, коли в Полтаві 29 серпня за старим стилем, а 9 вересня за новим у родині канцеляриста магістрату Петра Котляревського та його дружини Параски Жуковської з родини козака Решетилівської сотні народився хлопчик, якого назвали Іваном. Йому судилося стати визначним українським письменником, який вперше в Україні через свої твори заговорив з українцями рідною мовою, започаткувавши нову добу в українській літературі.

Олена Пчілка порівнювала Івана Котляревського з першою весняною квіткою, що змарнілу землю звеселяє, з найпершою ластівкою, що "весну нам принесла", з

першою зорею, яка "у добу безпросвітну" у небі стиха засіяла. Звертаючись до зачинателя нової української літератури і літературної мови, Олена Пчілка славить свого земляка-полтавця такими словами:

*Ти, наче ясна зоряниця,
З'явився в наших небесах
І засвітив надію милу
В сумних опущених очах.*

*Хвала ж тобі, хвала довічна,
Ти – України вірний син!
Хвала і слава невмируща
За той щасливий твій почин!*

Тодішня Полтава, як згадують біографи І. Котляревського, нараховувала приблизно 8000 мешканців і нагадувала собою село. Це було повітове містечко. Котляревські вважались дворянами, мали недалеко від Полтави трохи землі, кількох кріпаків, яких згодом письменник відпустив на волю. Часи для нашого народу тоді були нелегкі. Україна, приєднана до Росії, повністю втратила свою незалежність. 1764 року було скасовано гетьманство, а 1775 року ліквідовано Запорозьку Січ – останній бастион козацької вольниці. Козацтво вже більше не мало сили, його старшина здебільшого відцуралася свого народу й мови та перейшла до російських дворян, а просте селянство було перетворене на кріпаків. Права й вольності козаків розтоптали вороги, була темрява, і ніщо не віщувало сонячного ранку. Аж тут темряву в царині суспільно-політичного і освітньо-культурного життя України прорізало яскраве світло – у 1798 році в Санкт-Петербурзі побачили світ три перші частини "Енеїди" Івана Котляревського, канвою для якої послужила "Енеїда" видатного давньоримського поета Публія Вергілія Марона.

Травестійних "перевдягань" славетного античного Вергілієвого епосу з'явилося в ті часи багато, але тільки українська версія стала архітвором національного письменства. Понад два століття українці щиро сміються над пригодами Енея, троянця в козацьких шароварах і жупані, "парубка моторного", що змушений був покинути сплюндерований ворогами рідний край і шукати нової вітчизни. А в підтексті поеми зашифровано цілий пласт нашої історії.

Іван Котляревський належав до покоління, на долю якого всі згадані історичні події вплинули безпосередньо. Він народився ще в Гетьманщині, а невдовзі рідна Полтава опинилась у складі нового державного утворення. Український гербовий шляхтич став офіцером російської армії, брав участь у російсько-турецькій війні. Потому керував Полтавським "вільним театром". Приятелював, до речі, зі ще одним полтавським драматургом і театралом Василем Гоголем-Яновським. Якийсь час входив до складу масонської ложі "Любов до істини".

Істину, схоже, відшукати було нелегко. Змінити культурну ідентичність, відмовитись від традиції безболісно не вдавалося. Інша держава, якій треба ревно служити, інші прапори й символи. Проте, успішна імперська кар'єра не позбавляла Івана Котляревського відчуття втрати. Котляревський вирішив протистояти руїнницьким обставинам, звернувшись до невичерпного живого мовного джерела. Він береться писати про козацьку минувшину, переборюючи гірку певність, що, може, творить пам'ятник

навіки втраченій батьківщині. Розповідаючи про спалену ворогами-греками Трою, мусив же думати про власну сплюндровану столицю, про зруйнований гетьманський Батурин.

Однак те, що багатьом здавалося кінцем, завершенням, пам'яттю про колишні звичаї й велич, – виявилось початком і провістям. Письменник чутливо вловив дух часу, опинився, що називається, у тренді. Це вже була доба романтизму з її зосередженістю на національній своєрідності, з пафосом націєтворення. Український політичний рух поступово міцнішав. Було в поемі Котляревського щось іще, окрім веселих похонденюк і грандіозних бенкетів із дивовижними стравами й міцними напоями. Вкладене у твір "щось іще" – річ дуже серйозна. Насправді, йшлося про пошук і відродження втраченої батьківщини. Полтава не раз ставала місцем прощі. Саме тут, де було розгромлено Івана Мазепу, де нагадували про розпачливу поразку й ганьбу "шведські могили", святкування на честь Івана Котляревського оберталися національними маніфестаціями. Адже Енеїві троянці, "обсмалені, як гиря, ланці", бурлаки й пройдисвіти, уміють не лише втішатися життєвими благами, але й звичайно обстоювати при потребі свій край. Вони знають, що там, де жива "любов к отчизні", - "там сила вража не устоїть, там грудь міцніша од меча".

Колоритний герой Івана Котляревського навіть став одним із символів як високої, так і масової культури: його ім'ям охоче називають ресторани й торгові марки. До речі, меню "за "Енеїдою" цілком може стати фішкою непоганого ресторану, і вибирати відвідувачам таки буде з чого. У поемі згадано десь 175 традиційних національних страв. До прикладу, на одному з полтавських гастрономічних "Енеївських фестивалів" гурманам пропонували двадцять із них.

"Енеїда" І.Котляревського, – слушно наголошує літературознавець О. Білецький, – з'явилась в епоху, коли історичні обставини поставили під знак питання майбутнє української мови, а також і всієї української культури. Бути чи не бути українському народові, який втратив останні рештки автономії, який перетворився в малій своїй частині в "малоросійське дворянство", а в більшій – у кріпаків і все сильніше відчував соціальний і національний гніт царського уряду? Бути! – відповіла на це питання поема Котляревського". А тому з великою пошаною і любов'ю згадуємо ім'я Котляревського, "ім'я людини теплового серця і гострого розуму, людини, що вдихнула душу живу в напівсонне тоді українське письменство", як зазначив у свій час Максим Рильський.

Фізично І. Котляревського немає серед нас. Та є його твори. Тарас Шевченко в поезії "На вічну пам'ять Котляревському" називає його українським соловейком, сизим орлом, співцем України, котрий:

*Всю славу козацьку за словом єдиним
Переніс в убогу хату сироти.*

І він пророкує Котляревському вічну славу:

*Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люди,
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть.*

200-річчя "Енеїди" відзначалося вже у незалежній Україні. Нацбанк навіть порадував з того приводу нумізматів золотою ювілейною монетою.

А якщо доведеться їхати в потязі київського метро, прикрашеному ілюстраціями до "Енеїди", пригляньтеся до цитат. Вони і зараз актуальні.

Літературна вікторина "І. П. Котляревський: знайомий і незнайомий"

1. Зачинателем нової української літератури був: І. Вишенський; Г.Сковорода; Т. Шевченко; І. Котляревський;
2. Повне видання "Енеїди" відбулось в Харкові у: 1798 р.; 1808 р.; 1842 р.; 1809 р.;
3. Сюжет для "Енеїди" І. Котляревський запозичив у: Овідія; Вергілія; Гомера; Езопа;
4. Вкажіть, які події відбуваються в третій частині "Енеїди": Гостювання троянців у Дідони в Карфагені; Перебування троянців на острові Сицилія; Перебування Енея у пеклі; Війна між троянцями і рутульцями;
5. Дайте визначення мовній грі, яку використовує І. Котляревський у наведених рядках: Енеус ностер магнус панус І славний троянорум князь, Шмигльав по морю, як циганус ...: Макаронічна мова; Езопова мова; Оксиморон; Езотерична мова;
6. Кому із героїв "Енеїди" належать слова: Де общєє добро в упадку, Забудь отця, забудь і матку, лети повинність ісправлять.: Низу; Евріалу; Палланту; Волсенту;
7. Бог Вулкан викував на щиті Енея: Слова: прийшов, побачив, переміг; Героїв український народних казок; Персонажів слов'янської міфології; Портрет Зевса;
8. Етнографічні описи виконують у поемі "Енеїда" таку роль: Засіб змалювання певних сторін народного життя; Засіб індивідуалізації персонажів; Засіб психологічної характеристики; Засіб пародіювання;
9. Вкажіть, що описано в наведеному уривку з "Енеїди" І. Котляревського: Тут всякії були цехмістри, І ратмани, і бургомістри, Судді, підсудки, писарі, Які по правді не судили Та тільки грошики лупили І одбирали хабарі.: Пекло; Суд; Божественний Олімп; Рай;
10. Вкажіть, де перебувають герої, про яких йдеться в уривку з поеми І. Котляревського "Енеїда": Хто мав к чому яку охоту, Лежи, спи, їж, пий, веселися, Тут утішався тим до поту; Кричи, мовчи, співай, крутись; Тут чистий був розгардіяш: Рубайсь – так і дадуть палаш. : В раю; На вечорницях; На острові Карфаген у Дідони; В пеклі;
11. Чиї це слова і кому вони адресовані: Від тебе не одстану зроду, З тобою рад в огонь і в воду. На сто смертей піду з тобою.: Харон звертається до Енея; Еней звертається до Турна; Низ звертається до Евріала; Анхіз звертається до Енея;

12. Визначте віршовий розмір уривка з "Енеїди" І. Котляревського: Любов к отчизні де героїть, Там вража сила не устоїть, Там грудь сильніша од гармат.: *Ямб*; Хорей; Амфібрахій; Анапест.

Нагородою за вірні відповіді можуть стати золоті гривні (шоколадки), за які діти зможуть "купити" у "шинкарки" порцію української страви, однієї з тих, що згадані у поемі "Енеїда" та приготованих заздалегідь бібліотекарем (локишина, куліш, каша, пиріжки, узвар тощо).

Літературний суд

"Два Енеї: класичний Вергілій та український Котляревського"

При проведенні заходу бажано використати мультимедійне обладнання, уривок із мультфільму "Енеїда", відповідний антураж, костюми учасників суду. Діючі особи: суддя, секретар суду, обвинувач, захисник, свідок захисту – М. Парпура, незалежний експерт.

Ведуча: Сьогодні на нашій зустрічі ми маємо змогу не лише збагатити свої знання з літератури, завітавши до творчої майстерні видатного українського письменника Івана Петровича Котляревського, а й спробуємо стати дорослими й заглибимося в юриспруденцію.

Суддя: Слухається справа "Вергілій проти Котляревського". Суть справи: використання інтелектуальної власності з корисливою метою (накопичення багатства та отримання слави). Позивач – Публій Вергілій Марон, відповідач – Іван Петрович Котляревський. Секретар зачитайте, будь ласка, суду біографію Публія Вергілія Марона.

Секретар: Найвидатніший поет епохи Октавіана Августа – Публій Вергілій Марон народився 15 жовтня 70 року до н. е. в селищі Анди неподалік Мантуї. Майбутній засновник "золотої латини". Походження був незнатного: його батько, за однією версією, був гончарем, за другою – поденним робітником у державного чиновника Магія, із дочкою якого він згодом одружився. Завдяки наполегливій праці батька та фінансовій підтримці тестя, сім'я Вергілія досягла певних статків, що дало можливість не лише дати синові гарну освіту, а й залишити йому у спадок невеличкий маєток поблизу Мантуї. Освіту Вергілій здобував у риторичних школах Кремона, Медіолана й Риму. Не маючи ораторських здібностей, він лише один раз виступив у суді, а потім повернувся до батьківського маєтку, де займався сільським господарством і літературною працею. Він входив до літературного кола, очолюваного Меценатом – близьким другом Октавіана Августа. Саме Октавіану та Меценату поет присвячує свій твір – дидактичну поему "Георгіки", що писалася упродовж семи років (37–30 роки до н. е.).

Найкращим твором Вергілія вважається епічна поема "Енеїда", написана на прохання самого Октавіана Августа. Поет мріяв пройти шлях свого героя Енея і побувати на тих островах, де той колись мандрував і де з ним траплялись різні пригоди. Побачивши їх власними очима, вважав Вергілій, він зможе зобразити чудові краєвиди з більшою художньою правдою, адже "краще один раз побачити..." Поет подався до Гре-

ції, звідки мав кораблем дістатися до Трої і звідти почати шлях Енея, але сталося непередбачене. В Афінах він тяжко захворів, і за наказом Августа, який повертався до Риму, поета перенесли на корабель принцепса, сподіваючись, що повітря вітчизни допоможе хворому. Після прибуття до порту Брундісі (сучасне місто Брундізі) Вергілія не стало. За його заповітом, "Енеїду", як твір незакінчений і тому недосконалий, мали спалити. Вергілій боявся, що незавершена поема зашкодить його славі першого поета. Проте, Октавіан Август, якому Вергілій неодноразово декламував уривки та цілі пісні поеми, скасував його заповіт і наказав Барію з друзями дописати пропущені слова, завершити незакінчені рядки та строфи і в такому вигляді видати "Енеїду".

Суддя: Суд долучає біографію позивача до справи. Далі суд має заслухати біографію відповідача Івана Петровича Котляревського.

Секретар: Автор української "Енеїди" народився в Полтаві, у родині дрібного чиновника. Іван Котляревський навчався в Полтавській духовній семінарії, де викладали не лише богословські дисципліни, а й риторику, філософію, латину, грецьку, французьку та німецьку мови. Підлітком Котляревський ознайомився з античною літературою. Ще в семінарії він одержав прізвисько "Рифмач", тому що з легкістю міг дібрати риму до будь-якого слова. У віці двадцяти років, після смерті батька, Котляревському довелося залишити семінарію і почати служити чиновником-канцеляристом, а пізніше вчителювати в поміщицьких родинях. Згодом Іван Котляревський вийшов у відставку в чині капітана. А ще через рік було надруковано славнозвісне видання "Вергілієва Енеїда, малоросійською мовою перекладена І. Котляревським", яке є нині величезною рідкістю. Все життя поет жив у Полтаві й працював "підкувальником богоугодних закладів", а потім – директором Полтавського театру.

У 1821 році Котляревський завершив останню частину "Енеїди", але побачити повне видання поеми йому не вдалося – воно з'явилося лише в 1842 році, уже після смерті автора.

Суддя: Суд долучає біографію відповідача до справи. Прошу представників сторін висловити претензії.

Обвинувач: Шановний суде! Мій клієнт Публій Вергілій Марон звертається зі скаргою щодо дій пана Котляревського, який зневажив Римського імператора та його родовід, а також виказав неповагу до культурної спадщини великого народу. Пан Вергілій був і залишається найвизначнішим поетом "золотої доби" римської літератури. Останні роки свого життя він присвятив створенню своєї найвеличнішої поеми "Енеїда". Свій талант, натхнення, розум та інтелект він спрямував на утвердження божественного походження роду Юліїв і возвеличення діянь Римських імператорів. У своїй поемі Вергілій віддає належну шану Богам і царям, оспівуючи їхню визначну могутність, величність і значущість у житті простих людей. Усе згадане й дало можливість залишатися Вергілію найпопулярнішим письменником протягом багатьох століть.

Пан Котляревський, бажаючи прославитися і отримати матеріальні блага, використовує згаданий твір Вергілія і переспівує його. У поемі Котляревського в особі

Енея зневажено світлий образ імператора та його матері (богині Венери). Котляревський відкрито глузує над богами, зображає їх у недостойному вигляді.

Публій Вергілій Марон звертається до суду з проханням встановити справедливість і покарати винного. Для підтвердження звинувачень дозвольте викликати свідка – Октавіана Августа.

Суддя: Дозволю.

Свідок звинувачення – Октавіан: Я, Октавіан Август, Римський імператор із роду Юліїв. Народився 23 вересня 63 р. до н. е. в Римі. Виховувався самим Юлієм Цезарем. Здійснив багато походів й одержав багато перемог. Прийняв титул Август, що означає "звеличений богами". Ми багато воювали і багато будували. Завдяки нам Рим розквітнув у велику та сильну державу. Наше правління сприяло розквіту літератури й мистецтва, який пізніше назвали "золотою добою" у римській літературі. Ми наказали Гаю Меценату замовити Вергілію поему, у якій би оспівувалась правдива історія божественного походження роду Юліїв.

Захисник: Шановний суде! Звертаю Вашу увагу на той факт, що пан Котляревський і не думав видавати свою "Енеїду". Прошу надати слово конотопському поміщику Максиму Парпурі, який став першим видавцем поеми Котляревського.

Свідок захисту – М. Парпура: Я, Максим Парпура, поміщик, мешкаю в Конотопі, маю свої землі, маєтки, кріпосних. Отримав непогану освіту, люблю читати. Одного разу мені потрапила до рук цікава річ. Це була поема, написана від руки і вже в доволі плачевному стані. Я почав її читати і не зміг уже відкласти в сторону, поки не завершив цю справу. Вона мене захопила! Не зміг дізнатись, хто її автор. Подумав, що, може, уже й в живих нема, а твір пропаде? Захотілось її видати, щоб дати змогу своїм землякам якнайбільше черпати насолоди з цього твору, розважитись гумором, як насолоджувався я сам. Книжка розійшлась швидко й було вирішено влаштувати друге видання. І яким же було моє здивування, коли я дізнався, що автор цього твору живий і звинувачує мене в корисливості й бажанні збагатитись. Приношу свої щирі вибачення пану Котляревському за спричинені неприємності й прошу поважний суд звернути увагу на цей факт.

Суддя: Запрошуємо для свідчень незалежного експерта.

Незалежний експерт: Один із списків під назвою "Малороссийская "Энеида" в трех частях" без погодження з автором опублікував любитель словесності конотопський дворянин Парпура Максиму Петербурзі 1798 р. 1808 р. відбулось повторне видання без дозволу автора, 1809 – третє, підготовлене самим автором і доповнене підзаголовком "Вергилиева Энеида, на малороссийский язык переложенная И. Котляревским". На титулі містилось авторське зауваження: "Вновь исправленная и дополненная противу прежних изданий". Повне видання поеми побачило світ вже після смерті автора 1842 року у Харкові. За наступні 30 років "Енеїда" перенесла 24 перевидання. Навіть у бібліотеці царя Олександра I був примірник цієї поеми з дарчим написом автора. Більш того! Давній епос в українській редакції потрапив навіть на острів Олени –

з експонатами особистої колекції Наполеона.

Обвинувач: (*про нешанобливе ставлення до поеми Вергілія*) Той факт, що пан Котляревський не мав наміру видавати свій твір, не знімає з нього провини у нешанобливому ставленні до поеми Публія Вергілія Марона та її священних героїв, адже, як засвідчив пан Парпура, поема і в рукописному варіанті була широко відома в Україні. Як ви, панове опоненти, поясните таку поведінку обвинуваченого?

Захисник: Для надання свідчень запрошуємо незалежного експерта-літературознавця.

Незалежний експерт: (*про переробки "Енеїди"*) Прошу звернути увагу вельмишановного суду на той факт, що історія світової літератури знає багато прикладів бурлескно-травестійного "укорінення" Вергілієвої "Енеїди" на національному ґрунті. Якраз "травестії" "Енеїди" Вергілія були найбільш популярними серед численних травестій часів бароко. Для довідки: травестія як особливий жанр пародії з'являється у XVII–XVIII століттях. Це одна з форм сатирично-гумористичної літератури. Назва її походить від італійського слова, що означає "переодягати". Особливістю травестії є жартівливе змалювання подій і героїв, які раніше були описані серйозно; бурлеск – від французького burlesque, італійського burla – "жарт") – це своєрідна форма гумористичної поезії, жартівливий твір, у якому серйозна "висока" тема розробляється в зниженому, іронічному тоні. Суттєвою ознакою бурлеску є контраст між характером теми та своєрідністю її мовного викладу.

Отже, на час написання паном Котляревським своєї поеми у світі вже було відомо багато пародій на поему Вергілія. Перша пародія "Енеїди" – "Перелицьована Енеїда" (Італія, Дж. Лаллі, 1663 р.). У Франції дуже популярною була поема П. Скаррона "Перелицьований Вергілій" (1648–1653 рр.). Поема-травестія відрізняється від оригіналу зниженням тону, перетворенням богів та героїв на паризьких міщан. У Франції народились також наступні пародії на оригінал Вергілія: "Любов Енея і Дідони" (А. Фюрет'єр), "Бурлескне пекло" та "Бурлескна Енеїда" (Дюфреруа), "Смішна Енеїда" (Ж. Фребеф), "Війна Енея в Італії" (Барсія) та ін.

Захисник: Для дослідження сюжету творів прошу надати додатковий час для виступу незалежного експерта.

Суддя: Пропоную докладно розглянути тексти творів. Погоджуюсь.

Незалежний експерт: Головним героєм поеми Котляревського є троянський царевич Еней – "парубок моторний і хлопець хоч куди козак". Разом із троянцями – "ватагою розбишак", "осмалених, як гиря, ланців" – він утік зі зруйнованої Трої шукати нових берегів. Еней здається нам легковажним, відчайдушним, безжурним. Він завзято "садить гайдука", купається в бразі, вміє бісики пускати, зводить з розуму Дідону. Так триває два роки. Але коли Меркурій (за наказом Зевса) нагадує Енею про обов'язок, він одразу ж тікає з Карфагена. Разом із троянцями він прибуває на острів Сицилію і гостює там. Справляє поминки по батькові. Знову ігрища, музики, танці, кулачні бої. Та підпал флоту засмучує Енея. І він, виконуючи наказ батька, залишає Сицилію (пе-

ред цим відвідавши пекло). Під час подальшої подорожі Еней уже зібраний, розсудливий, відважний, хоробрий, величний і мудрий. Він вболіває за свою ватагу. Як дипломат, звертається до своїх покровителів-богів по допомогу. Успішно минає заклятий острів і прибуває на Латинську землю, де змушує троянців учити латинську мову. Аркадському цареві Евандру він каже про себе: "Я кошовий Еней – троянець". Еней у двобої перемагає Турна і стає царем.

Отже, як ми бачимо, І. Котляревський, показуючи подорож Енея, змальовує все ж таки життя України ХХVII ст. При цьому детально описує український побут. "Енеїда" Івана Котляревського – оригінальний твір новоукраїнської літератури, написаний народною розмовною мовою, її ще називають "енциклопедією українського життя кінця ХVIII – початку ХІХ століття", бо у творі змальовані різні явища суспільного життя в Україні того часу, відтворені характерні риси побуту, звичаїв нашого народу.

Свою "Енеїдою" Котляревський розповів усьому світу, що є такий народ – українці – із самобутньою культурою, традиціями. Письменник "перелицював" на український лад відомий твір античності – "Енеїду" Вергілія. Котляревський ніби одягнув античних героїв в українське вбрання, наділив їх рисами вдачі свого народу. Герої Котляревського змальовані звичайними людьми з властивими їм слабкостями. Письменник використав античний сюжет лише як зовнішню оболонку, наповнивши її цілком оригінальним змістом.

У поемі добре відтворена побутова культура українців: звичаї, обряди, народні вірування, одяг, житло, розваги, танці, національна кухня, народна медицина тощо. У цьому творі відображені особливості тогочасного життя нашого народу, утверджується давність родоvodu й національного коріння українців. Написана справді народною мовою, поема є енциклопедією народного життя, невичерпним джерелом мудрості та веселого сміху. Майже всі персонажі поеми, зокрема й боги, вбрані в український одяг, їдять українські страви та віддають перевагу українським напоям.

Приїхавши у Карфаген, у гостях у Дідони Еней вбирається в одяг покійного карфагенського царя: "Штани і пару чобіток, Сорочку і каптан з китайки і шапку, пояс з каламайки, і чорний шовковий платок". Зображуючи український костюм, автор захоплюється його естетичністю, зручністю, підкреслює народний смак.

І страви на столі теж були знайомі українському читачеві: "Свинячу голову до хріну і локшину на перемену, Потім з підлевою індик; На закуску куліш і кашу, Лемішку, зубци, путрю, квашу і з маком медовий шулик". Навіть сам верховний бог Зевес "кружав сивуху і оселедцем заїдав". А богині на Олімпі, буває, поводяться, наче базарні перекупки: "Венера лайки не стерпіла, Юнону стала кобенить; і перепалка закипіла, Одна другу хотіла бити. Богині в гніві также баби і также на утори слабкі, З досади часом і брехнуть, і, як перекупки, горланять, Одна другу безчестять, ганяють. і рід весь з потрухом кленуть".

Котляревський дуже достовірно наводить звичаї українського народу, зображує побут різних верств населення, а також повір'я, одяг, прикмети, народні гуляння. На-

приклад, з опису пекла можна багато дізнатися про склад тогочасного українського суспільства: "Там всі невірні і христьяне, Були пани і мужики. Була тут шляхта і міщани, І молоді, і старики; Були багаті і убогі, Прямі були і кривоногі, Були видющі і сліпі, Були і штатські, і воєнні, Були і панські, і казенні, Були миряни і попи..." А Кумська Сивілла, розповідаючи про себе, приводить своєрідне датування, пов'язане з тими чи іншими епізодами української історії: "При Шведчині я дівувала", а "Татарва як набігала, То я вже замужем була".

У творі названі професії, поширені в українському суспільстві: чумак, паромщик, канцелярист, суддя, піп, купець, шинкар, швець, кравець, коваль, косар, військовий. Автор змальовує також предмети домашнього вжитку, хатній інтер'єр, вони свідчать про майстерність українця у всякому ремеслі.

Окремої уваги заслуговує мова поеми. У ній органічно поєднуються прислів'я та приказки ("і все на ус собі мотала", "хто чим багат, то тим і рад"), влучні крилаті вислови ("бісиків пускати", "кричав, як в марті кіт"). Та й самого Енея автор неодноразово називає суто по-українському – Анхізенко. Багато в поемі чисто мовних засобів – порівнянь (боги "із неба виткнули носи, як жаби літом, із роси"; "Зевес моргнув, як кріль усами, Олімп, мов листик, затрусивсь"), епітетів ("чортові сороки", "прокляті вітри" тощо). У поемі широко представлений і народний фольклор. Троянці "Кугикали все пісеньок: Козацьких, гарних, запорозьких...", "Про Сагайдачного співали, Либонь, співали і про Січ". А під час гулянь грала музика. От і читаємо ми про бандуру, дудку, сопілку, інші народні музичні інструменти. Не обминув Котляревський і народні казки. Так, уже згадувана Сивілла – типова Баба Яга зі слов'янського фольклору. Прибувши на латинську землю, троянці дарують царю Латину і його рідним скатертинусамобранку, "килим-самоліт" і чоботи-скороходи. У творі також органічно вжиті народні прислів'я, приказки, пісні. На щиті Енея Вулкан викував героїв українських казок (Телесика, Котигорошка, Івана-Царевича, змію Жеретію). Ми бачимо відгомін язичницьких вірувань предків: Еней перед подорожжю на той світ приносить жертву: ламає гілку з чарівної яблуні (прообраз дерева життя); троянці зустрічаються з мавками; у творі описані ворожіння і знахарство. Описана і обрядовість: троянці ходять у гості з хлібом-сіллю; беруть участь у поминках, весіллях, родинях; бувають на вечорницях і досвітках.

Захисник: Шановний суд, прошу надати слово досліднику творчості поетів для зіставлення "Енеїди" Вергілія з твором І. Котляревського

Суддя: Дозволю.

Дослідник творчості поетів: Уже сучасниками Котляревського "Енеїда" сприймалась як своєрідна хрестоматія народного життя, панорама побуту і звичаїв.

Вергілій писав свій твір у той час, коли в Римській державі замість республіки поступово і повно утвердилася імперія. Необмежена влада зосереджувалася в одних руках Октавіана Августа. Натхнений прихильник такої форми управління і самого імператора, поет змальовує владу мало не як милість, освячену вищими силами, а са-

мого Октавіана Августа – напівбогом, виводячи його рід від міфічного сина троянського царя Анхіса і богині кохання Венери, Енея, який, за легендою, нібито після зруйнування греками Трої вирушив до берегів Італії і заснував місто Рим. Вергілієва "Енеїда" мала надзвичайно успішне, якщо не тріумфальне, літературне життя. Популярність і довголіття поеми пояснюється звеличенням і утвердженням абсолютизму, влади монарха, що знаходило гарячу підтримку європейської аристократії. "Енеїда" Вергілія на довгий час стала зразком класичного твору.

І. П. Котляревський знав цей твір ще з семінарських часів у латинському оригіналі. Добре відома йому була й трагедія М. Осипова та О. Котельницького "Вергілієва Енейда, вивороченная наизнанку". Опрацьовуючи сюжет свого твору, І. Котляревський узяв із поеми Вергілія лише основну сюжетну лінію та імена головних героїв. Звісно ж, основним джерелом і натхнення, і поетичної матерії слугувала для митця тогочасна дійсність. Найважливіше ж те, що письменник поставив перед собою досі нечуване завдання – передати дійство новими творчими методами.

Персонажів він одягнув в українське національне вбрання і "переселив" у суспільно-побутові умови життя України XVIII ст. Його герої діють відповідно до українських звичаїв, їдять українські страви, співають українські пісні і в поемі говориться про українські села та міста, історію та сучасність.

Згідно з вимогами жанру Котляревський дотримується сюжету, запозиченого у Вергілія. Поема Вергілія стверджує божественне походження імператорської влади. Це героїко-патетичний твір. Героїчне властиве й твору І. Котляревського з його екскурсами в минуле, самозреченням в ім'я Вітчизни. Але всі персонажі, особливо в перших частинах української поеми, знижені, приземлені, навіть небожителі хитрі, підступні, жадібні, сварливі тощо. У лексиці "Енеїди" Котляревського можна знайти просторіччя, лайливі слова – тон твору зумисне несерйозний, балаганний. Але ця зовнішня комічність не заступає внутрішньої серйозності твору – автор порушує в ньому найактуальніші проблеми суспільного життя. І. Котляревський перелицьовує на український лад і сам сюжет твору давньоримського класика Вергілія. В античному творі йшлося про мандри троянців, які прибувають із волі богів до латинських земель (пізніше Римська держава). У поемі ж І. Котляревського розгортаються такі ж події, збережені імена героїв, але українським автором закладений новий національний зміст: під виглядом троянців постають українські козаки, богів Олімпу – українське панство; усі реалії твору відбивають життя українського суспільства XVIII ст. після руйнування української "Трої" – Запорозької Січі.

Суддя: Пропоную розглянути образи героїв поем.

Обвинувач: Панове судді, дозвольте надати вам матеріали нешанобливого ставлення пана Котляревського до божественного Олімпу і матеріали, що засвідчують шанобливе ставлення Публія Вергілія Марона до них. У Вергілія:

"Еол тут, в просторій печері замкнувши
Буйні вітри й буревії шумкі, владарює над ними,

В диби заковує, в вежі саджає; вони ж із досади
Так у склепіннях гори гомонять, що аж гори лунають
Гомоном дужим. А зверху Еол, у твердині засівши,
Берло тримає в руках, і вгамовує буйність, і гнів їх
Здержує. А не робив би того, то моря всі, і землю,
Й небо високе б зірвали й світами несли буревії.
Батько могутній, проте, побоявся цього і в печерах
Темних замкнув їх, ще й гір нагромадив високих і зверху,
Й дав їх під владу царя, який за твердим би законом
Міцно тримать їх умів, попускаючи віжки, як треба.

Для свідчення викликаємо представника божественного Олімпу.

Суддя: З боку обвинувачення слово надається богу вітрів Еолу. Що ви можете сказати по суті справи про ставлення до богів?

Еол: Я, Еол, бог вітрів, володар плавучого острова Еолія, повелитель Нота, Борей, Зефіра і Евра, присланий великим Олімпом для захисту їх честі і гідності. Великий Зевс гнівається на писаку смертного Котляревського, який посмів очорнити величний образ небесного Олімпу. Він безсоромно посмів показати ті сторони життя богів, що завжди закриті для простих смертних. Ви подивіться, що він натворив. *(Як доказ подається фрагмент мультфільму)* А як він мене показує!: Я все б зробив за сую плату, Та вітри всі порозпускав: Борей недуж лежить з похмілля, А Нот поїхав на весілля, Зефір же, давній негодяй, З дівчатами заженихався, А Евр в поденщики найнявся...

Обвинувач: Якщо у Вергілія олімпійські боги поважні й розумні: Юнона – свята опікунка подружжя, жінка Юпітера мила, шлюбів творителька, невблаганна у гніві; Венера – з хмар прибула піднебесних у сяйві божистім, світла, дари несучи..., золотокоса Венера, мати-красуня, Юпітер – батько громів, батько богів і людей, Всемогутній, Владар найвищий Олімпу, великодушний і грізний..., то у Котляревського вони змальовані в пародійному плані – боги Зевс, Еол, Нептун; богині Венера, Юнона, царі Латин; Тури – усі наділені такими рисами, як сварливість, інтриганство, жорстокість, заздрість, хабарництво. Юнона обіцяє богу вітрів Еолу "дівку чорнобриву" за те, що той зробить на морі бурю і потопить троянське військо. Еней, якого ці вітри захопили в морі, звертається до бога морів Нептуна: "Півкопи грошей в руку суну аби на морі шторм утих". Зевс використовує владу для задоволення особистих інтересів. Його не цікавить доля інших людей, хоч, як відомо, Зевс – володар Олімпу, тобто верховний бог. Основне його заняття – бенкети, розваги, пияцтво.

Захисник: Поважний суд, ще раз наголошую: в образах царів Котляревський змальовує звичайне українське чиновництво, так звану національну еліту, підкупну і розбещену. Прошу надати слово свідку захисту козаку Хрому.

Суддя: Для свідчення викликається свідок подій, що описані в "Енеїді", – козак Хром. Що ви можете повідомити суду про царів і троян.

Козак Хром: Ми з Енеєм, нашим рідним батьком, об'їздили країн немало і багато чого бачили. Були у Карфагені у цариці Дідони. Зустріла нас Дідона дуже тепло: "Розумна пані і моторна. Для неї трохи цих імен. Трудяща, дуже працьовита, Весела, гарна, сановита. Бідняжка, що була вдова. По городу тоді гуляла..."

Дідона виявилася неабиякою господинею, смачно нас пригощала: "Там їли різніі потрави, І все з полив'яних мисок, І самі гарніі приправи З нових кленових тарілок. Свинячу голову до хрину І локшину на переміну. Потім з підлевою індик, На закуску куліш і кашу, Лемішку, зубці, путрю, квашу, І з маком медовий шулик. І кубками пили слив'янку. Мед, пиво, брагу, сирівець, Горілку просту і калганку..."

А потім ми заїхали до Сицилії: "Сицилія – земля багата, Вона мні щось по знаку. Там добрий цар живе Ацест, Ми там як дома очуняли І як у себе загуляли. Всього у нього вдоволь є... Цар Ацест запросив нас в хату: Горілкою почастивав. На закуску наклали сала. Лежала ковбаса чимала І хліба повне решето". У царя Ацеста довелося робити поминки по батькові нашого Енея. Так ми добре їх справили. Отут вино і горілка лилися рікою, були жвавві ігри і розваги. Жаль було залишати ці місця... Нарешті дібралися й до Латинської землі. Там нас зустрів цар Латин. Він завзятий цар "старий скупиндя", бо "дрижав, як Каїн, за алтин", він був рубака і "воюватись не любив", до того ж дуже боявся своєї жінки Аматі. Латин дочку мав чепуруху, проворну, гарну і моргуху. Дуже вона сподобалася нашому Енеєві, так, що аж захотів одружитися. Але довелося за неї поборотися. Був тут один, Турн... так той уже й сватів хотів до Лавинії засилати, а мати й рушників уже придбала.

Так що різного ми побачили в царів. Усі вони уміли пригостити та розважити, та і ми самі були не проти цього. А що душі козацькій ще потрібно...

Захисник: Ще раз прошу зауважити, шановний суддя, що в образах царів ми бачимо українське панство, таке же егоїстичне, чванливе, як і чиновники. А троянці – це славетні запорожці, мужні, хоробрі, відважні.

Суддя: Слухання завершуються, останнє слово надаю Енею.

Еней: Агов, хлопці! А чи не занадто ви розходилися? Мушу вам сказати, що в мене немає претензій до жодного з моїх літературних батьків. Пан Вергілій розповів про мене як про видатного героя, із повагою та почестями. Проте й пан Котляревський мене уславив. Причому в українському варіанті я достовірніший, більш життєвий. Погодьтеся, перипетії долі, які мені випали, можна пережити, лише якщо маєш почуття гумору. Отож, пропоную обом письменникам потиснути руки і гайда на Олімп, я вас познайомлю з матінкою та дідом. *(Всі герої виходять)*.

Суддя: Суд, розглянувши матеріали справи, прийшов до наступного висновку. Шедевр Вергілія виконав свою роль. Він уславив діяння Римських імператорів, допоміг зміцненню Римської держави. Спираючись на надбання Гомера, розвиваючи його традиції, Вергілій силою свого таланту зумів вийти за межі суто ідеологічних завдань. Вергілієва "Енеїда" й нині є зразком поетичної майстерності і літописом становлення європейської цивілізації.

Щодо "Енеїди" І. Котляревського, то вона теж долала межі. Запозичений сюжет, травестійний, бурлескний жанр, "високий" стиль не завадили Котляревському перетворити поему на оригінальний український твір. Саме це зробило її праматір'ю нової української літератури. "Енеїда" – справжня народна поема: написана народною мовою, на народній основі, висвітлює особливості національного характеру українців. Вирок остаточний і обговоренню не підлягає.

Бібліографія

Книги

Іван Котляревський : критик чи апологет козаччини? // Кралюк, П. Козацька міфологія України : творці та епігони / П. Кралюк. – Харків : ЛА «Час читати», 2016. – С. 210- 220.

Котляревський, І. П. Енеїда. Наталка Полтавка. Москаль-чарівник/ І. П. Котляревський. – Донецьк: БАО, 2011. – 392 с. : іл.

Котляревський, І. П. Енеїда / І. П. Котляревський. – Харків: Ранок: Веста, 2010. – 128 с. : іл.

Нахлік, Е. Творчість Івана Котляревського: Замовчувані інтерпретації. Дискусійні проблеми. Спроба нового прочитання / Е. Нахлік. – Львів: Олір, 1994. – 68 с.

Панасенко, Т. М. Іван Котляревський / Т. М. Панасенко. – Харків: Сиція, 2012. – 88 с.

Статті із періодичних видань та літературознавчих збірок:

Андрущенко, Ю. Іван Котляревський: цікаві факти життя / Ю. Андрущенко // Дніпро. - 2012. - № 6. - С. 137.

Бойко, Н. Значення творчості І. Котляревського / Н. Бойко // Українська література в загальноосвітній школі. - 2004. - № 9. - С. 32-34.

Браун, Я. Шлях від троянців до козаків: [Рецензія на поему І. Котляревського "Енеїда"] / Я. Браун // Українська літературна газета. – 2018. – № 11. – 1 червня. – С. 3.

Войцехівська, І. Апологет європейського просвітництва / І. Войцехівська // Пам'ять століть. - 2007. - № 1. - С. 188.

Волошина, Н. Вивчення поеми "Енеїда" І. Котляревського у взаємозв'язках з образотворчим мистецтвом / Н. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. - 2009. - № 12. – С. 2-6.

Горбань, А. Історичні алюзії та іронічний підтекст в "Енеїді" І. Котляревського: колоніальний аспект / А. Горбань // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. - 2011. - № 4. – С. 56-72.

"Енеїда": "Любов к отчизні" як гірка іронія // Українська мова та література. – 2002. – № 37. – С. 3-12.

Калмикова, А. Два Енея – класичний Вергілій та український Котляревського : [Сценарій у вигляді літературного суду] / А. Калмикова // Зарубіжна література. – 2016. – № 11. – С. 43-53.

[Кросворд за поемою І. Котляревського "Енеїда"] // Запорізька правда. – 2018. – № 27. – С. 16.

Лазаревський, В. Іван Петрович Котляревський : [Запитання, криптограма, задача-головоломка про його творчість і життя] / В. Лазаревський // Позакласний час. – 1997. – № 9. – С. 16-21.

Ленда, Р. Іван Котляревський і доба національного відродження [Текст] / Р. Ленда // Українська мова та література. - 2008. - Ч. 37 (жовт.). - С. 8-9.

Марценко, Г. "Енеїда" Івана Котляревського. Теми і значення поеми / Г. Марценко // Дивослово. - 2005. - № 3. - С. 10-12.

Мацапура, В. Три "Енеїди": діалог через віки / В. Мацапура // Слов'янський збірник. - Полтава: Слов'янський клуб, 2003. - Вип. 2. - С. 193-198.

Мороз, Л. Гармонізуючи земне життя. Українська драматургія "перехідного тридцятиріччя" / Л. Мороз // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. - 2006. - № 7-8. - С. 74-81.

Неборак, В. До спроби реінтерпретації "Енеїди" І. П. Котляревського / В. Неборак // Урок Української. - 2002. - № 4. - С. 44-45.

Неборак, В. Перечитана "Енеїда": [Сенсорне прочитання твору І. Котляревського на тлі зіставлення з "Енеїдою" Вергілія] / В. Неборак // Українська мова та література. – 2002. – № 37. – С. 3-12.

Несисюк, О. Поема І. Котляревського "Енеїда" – енциклопедія українського народного побуту / О. Несисюк // Українська мова та література. – 2000. – № 42. – С. 3.

Новиков, А. Національні пріоритети Івана Котляревського / А. Новиков // Українська література в загальноосвітній школі. – 2008. – № 10. – С. 8-11.

Петрик, Н. Іван Петрович Котляревський : [Сценарій] // Все для вчителя. – 2001. – № 7. – С. 12-13.

Порало, Н. Життя прожити - не поле перейти... / Н. Порало // Українська мова й література в сучасній школі. - 2012. - № 1. - С. 25-28.

Рихтік, А. "І огник, ним засвічений, не згас..." / А. Рихтік // Дати і події. – 2019. – № 2. – С. 39-42.

Сивокінь, Г. Іван Котляревський на тлі сучасної йому європейської літературної думки / Г. Сивокінь // Дивослово. - 2003. - № 12. - С. 2-4.

Сіренко, Л. "Енеїда" – минуле і сучасне: дежавю дійсності: [Урок – історико-політичне розслідування] / Л. Сіренко // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2017. – № 13-14. – С. 31-34.

Слоньовська, О. "І "Енеїди" владний сміх..." / О. Слоньовська // Українська мова та література. – 1999. – № 48. – С. 2-4.

Стороха, Є. П. Іван Петрович Котляревський: цікаві бувальщини / Є. П. Стороха // Шкільна бібліотека. - 2009. - № 8. - С. 3-4.

Урбанович, Н. : [Тематичний вечір, присвячений творчості І. П. Котляревського] / Н. Урбанович // Позакласний час. – 1997. –№ 9. – С. 21-26.

Чопик, Р. "І де сміявся Іван Петрович..." / Р. Чопик // Дивослово. - 2010. - № 7. - С. 47-52.

Шаповал, М. Кого героїть любов к Отчизні? : [Про "Енеїду" І. Котляревського] / М. Шаповал // Українська мова та література. – 2002. –№37. – С. 7-17.

Щерба, Т. Українознавчий аспект "Енеїди" Івана Котляревського / Т. Щерба // Українська література в загальноосвітній школі. - 2004. - № 9. - С. 27-32.

Електронні ресурси :

Енеїда: [Електронний ресурс]: [Фільм. Цитати. Ілюстрації художника А. Базилевича] // Шкільна бібліотека. – 2017. – № 6. – Диск.

Іван Котляревський: [Електронний ресурс]: [Фільм до уроку] // Шкільна бібліотека. – 2016. – № 1. – Диск.

Комунальний заклад "Запорізька обласна
бібліотека для дітей "Юний читач"

Запорізької обласної ради

69006

м. Запоріжжя,

вул. В. Лобановського, 14

Телефони: (061) 236-85-62

236-85-63

236-86-27

236-86-49

Факс: (061) 236-85-62

Електронна пошта: zobd@ukr.net

Сайт: www.zobd.zp.ua